Ключевые слова: источник права, правовой прецедент, юридическая сила, правовая семья, судебный прецедент, административный прецедент.

Summary

Yevheniia Bondarenko. Legal nature of administrative precedent as a source of law.

The article deals with the study of the legal nature of administrative precedent as one of the types of legal precedent. A review of scientific research on this topic shows that in different periods the issue of the legal force of legal precedent as a source of law and its various types have been in the focus of domestic and foreign scholars.

However, examining precedent as a source of law, the main focus was on judicial lawmaking, that is, judicial precedent, which is created by judges when considering specific cases, which in turn led to a certain one-sidedness of the study.

The article identifies the need to study the legal nature of different types of legal precedent with an emphasis on the legal force of administrative precedent. The main features of precedent as a source of law, as well as the peculiarities of its formation and functioning in different legal systems are considered.

Key words: source of law, legal precedent, legal force, legal family, judicial precedent, administrative precedent.

DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.10

УДК 340.12:004

О.Є. ЖУК

*Олександр Євгенійович Жук, аспірант Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна**

ORCID: 0000-0002-0495-5643

ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Інтенсивний та хаотичний розвиток інноваційних технологій відкриває перед суспільством нову парадигму організації управлінських і соціально-економічних процесів. Разом із тим сьогодні роль інноваційних технологій вже не зводиться суто до економічної сфери суспільних відносин, як це було раніше. Інформаційні технології стають основним атрибутом інноваційного розвитку сучасного суспільства та набувають колосального значення у всіх сферах суспільного життя, включаючи правову реальність та, зокрема, правову культуру.

Правова культура в контексті активного розвитку інформаційного суспільства відіграє визначальну роль, адже вона – «це культура і економіки, і політики, і соціального, і духовного життя, це культура міжособистісних відносин людей, це культура формування і реалізації прав людини»¹. Особливого гострого соціального зазначення ці процеси набувають саме в аспекті розгляду сучасних тенденцій державотворення в Україні. Розповсюдження правового нігілізму у більшості населення, етатизм, недовіра до інститутів публічної влади значної частини Українського народу – чинники, які становлять загрозу існуванню національної державності. Інформаційний компонент правової культури відіграє важливу роль у цих процесах, адже інформація є тим «ґрунтом», на якому формуються правові переконання і установки населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку правової культури досліджували В.Д. Бабкін, О.Г. Данилян, О.П. Дзьобан, О.С. Дьоміна, Н.М. Оніщенко, О.В. Осика, О.В. Петришин, Г.О. Попадинець та інші. Вплив інформаційної функції на правову культуру суспільства досліджувала О.М. Макеева. Саме позиції зазначених науковців стали ідейною основою статті.

Метою статті є виокремлення і розкриття сутності тенденцій інноваційного розвитку інформаційної складової правової культури населення в Україні на сучасному етапі державного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Правова культура охоплює матеріальну і духовну сторони буття суспільства і, як явище соціальне, відображає якісний стан правового життя суспільства на кожному етапі його розвитку. Розвиток правової культури зумовлюється історичними, соціально-економічними, політичними умовами, які об'єктивно складаються в суспільстві, ступенем гарантованості державою та громадянським суспільством прав і свобод людини².

Поняття правової культури – багатовимірне, багатоаспектне. Тому для його теоретико-правового аналізу використовуються різноманітні методологічні підходи і конструкції. Серед них: суб'єктивний, діяльнісний, антропологічний, технологічний, якісний, соціологічний, аксіологічний тощо³. Ми віддамо перевагу аксіологічному підходу, адже він характеризує культурологічні явища з точки зору цінностей як основного ядра і сутнісного призначення правової культури. У цьому контексті слід звернути увагу на безпрецедентну

до сьогодні вразливість цінностей та їх хаотичну трансформаційність в сучасному інформаційному суспільстві.

О.С. Дьоміна зазначає, що правова культура – це комплекс цінностей, властивих певному історичному періоду. Зокрема, правова культура є багатозначною характеристикою однієї з найважливіших сторін життя суспільства, невід’ємним складником його загальної культури, що містить правові цінності та норми в правовій сфері суспільного життя⁴.

Ми стоїмо на позиції, що до структурних компонентів правової культури слід віднести такі елементи: 1) раціонально-ідеологічний – домінуючі в суспільстві знання і уявлення про різноманітні аспекти правового життя суспільства; 2) емоційно-психологічний – відчуття та переживання, на які випробовують соціальні суб’єкти у зв’язку з їх участю у правовідносинах; 3) настаново-поведінковий – правові настанови та відповідні стереотипи поведінки, які сприяють переведенню уявлень і цінностей у площину практичної реалізації; 4) права людини – головна цінність та сутність права; 5) правові норми та правові принципи – головний ціннісний орієнтир і регулятор правової поведінки у суспільстві та інститути, що їх об’єднують; 6) механізм правового регулювання – система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб’єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим»)⁵; 7) юридичну техніку – всі методи, засоби і правила, через використання яких відбувається формалізація права⁶. У кожному із зазначених елементів прослідковується інформаційна складова, яка виконує забезпечувальну роль для змін і еволюції правової культури.

Структурний (статичний) аспект правової культури характеризує її склад, внутрішню будову, а функціональний (динаміка) – виникнення, розвиток і взаємодію елементів правової культури між собою і з іншими соціальними явищами, насамперед моральною, політичною та іншою культурами⁷. Інформаційна складова, у зазначеному контексті, є пронизуючим компонентом усієї структури правової культури та перебуває у постійній динаміці. Через розкриття такої динаміки ми здійснимо через виокремлення основних тенденцій інноваційного розвитку інформаційного компонента правової культури.

Перша тенденція полягає у тому, що інформаційна складова формує уявлення про право та відповідну його оцінку (пізнавально-оціночна тенденція). Залежно від змісту правової інформації у суб’єкта формується відповідне відношення до права, що складається з емоційно-почуттєвих (настрої, емоції, почуття, переживання), раціонально-ідеологічних (принципи, концепції, теорії, поняття) та поведінкових (мотиви та установки) компонентів. А залежно від форми правової інформації – ефективність донесення такої інформації до суб’єкта та її засвоєння.

Важливість першої тенденції підтверджується тим, що історично українське суспільство має специфічні правові переконання. У свідомості українця історично склалися неоднозначні уявлення про національні, політичні, культурні та навіть релігійні цінності, а відтак – і те, якою повинна бути «ідеальна справедливість». Ця загальнонаціональна проблема посилює свій негативний прояв у зв’язку з такими деформаціями правосвідомості, як політико-правовий нігілізм та політико-правова ідеалізація. Ці явища хоча й виглядають діаметрально протилежними сторонами правової свідомості, однак у розрізі правової культури українського суспільства становлять єдине ціле. Відтак, українці на кожному етапі державотворення сподіваються на покращення, ідеалізуючи прихід нової влади та появу нових реформ, однак згодом відчують ще більше розчарування та пригнічення.

Разом із тим слід зазначити, що у перехідних суспільствах, де відбувається зміна системи цінностей, правосвідомість має низку особливостей, зокрема: амбівалентність – наявність «старої» і «нової» систем цінностей; мотиваційну невизначеність; поведінкову непослідовність; відсутність необхідних знань про правову систему; превалювання звичаїв над позитивним правом; терпиме ставлення до неправових засобів вирішення конфліктів; звернення до традицій та нехтування правом; домінування патерналістських настанов у правосвідомості над активістськими; прагнення впорядкувати власний життєвий світ і сподівання на раціоналізацію соціуму на мікро- та макрорівнях, не спираючись на правові норми; поступове збільшення правової та загальносоціальної активності⁸.

Одним із головних завдань українського суспільства сьогодні є розвиток так званої «медійної правосвідомості», що полягає у здобутті навичок критичного мислення, заснованого на логічно-раціональному сприйнятті політико-правових явищ та процесів. Такий підхід допоможе розвинути медійну грамотність – толерантність до інформаційних маніпуляцій та дезінформації, а також сформує сталі стереотипи у галузі емоцій, почуттів та переживань.

Друга тенденція зводиться до того, що інформаційна складова забезпечує комунікацію між людьми як носіями правової інформації (комунікаційна тенденція). У цьому аспекті рівень правосвідомості прямо впливає на ефективність обміну правовою інформацією (правовідносин). Особливо це відчутно у політичній сфері. Так, громадяни часто не відчувають межі між політикою і правом. Нині часто будь-яке, навіть суто правове (неполітичне) явище має яскраве політичне забарвлення в українському інформаційному просторі. Такий процес є особливо небезпечний в умовах розвитку правової демагогії, «яка передбачає суспільно-небезпечний, умисний, зовнішній ефектний вплив окремої людини (суспільних об’єднань) на почуття, знання, дії людей за допомогою формування у них неправдивого, викривленого уявлення про правову дійсність для досягнення власних корисливих цілей, які зазвичай прикриваються мотивами забезпечення інтересів населення та держави»⁹. Відтак часто правова інформація є дезінформаційною за сутністю. Зокрема, відбу-

вається це й через те, що українське суспільство ментально більше схильне до емоціно-психологічного, ніж логічно-раціонального світосприйняття, тому ідеологічно різні політичні сили використовують цей психологічний компонент в своїх цілях, маніпулюючи почуттями та емоціями громадян. Слушною у продовження цього видається позиція О. Даниляна про те, що рівень правової свідомості громадян України, який існує на цей час, потребує значного підвищення і доведення в найближчій перспективі до рівня правової свідомості демократичного суспільства¹⁰.

Однак варто розглядати цифрову правосвідомість на різних рівнях. Так, скажімо, участь в онлайн петиції є проявом буденної цифрової правосвідомості, а, наприклад, використання правозахисником онлайн-інструментів протидії домашньому насильству – професійної. У контексті дослідження тенденцій розвитку професійної цифрової правосвідомості варто зазначити дію в Україні «Національної онлайн-платформи з цифрової грамотності», в рамках якого можна отримати *цифро-правове виховання*. У рамках цієї платформи існує освітній серіал «Цифрові юристи», метою якої є надати огляд технічних юридичних сервісів, пояснити технологію Blockchain та навести приклади її застосування в юридичній діяльності, пояснити, що таке смарт-контракти та як на практиці замінити паперові стандартні угоди смарт-контрактами, а також багато іншого¹¹.

Третя тенденція передбачає, що інформаційна складова забезпечує виконання регулятивно-охоронної функції права, адже інформаційні інновації породжують права людини як учасника інформаційних відносин (право до доступ та використання інтернету, право на цифровий статус особистості, право на цифрове забуття тощо), формують нові принципи розвитку цифрової реальності, є передумовою для створення відповідної нормативної бази, нових для юридичної доктрини знань.

Україна – одна з перших у світі держав, де можливо користуватися е-паспортом без потреби пред'являти паперового чи пластикового аналогу¹². Тому сьогодні можна впевнено говорити про те, що українська держава одна з перших у світі починає відкривати для своїх громадян четверте покоління прав людини, зокрема, «*цифрові права*». У сучасній правовій науці формується потреба в активному дослідженні впливу цифровізації на правову дійсність, її впливу на вдосконалення механізму правового регулювання¹³. В умовах формування правової держави особливого значення набуває забезпечення на конституційному рівні цифрових прав особистості у віртуальному просторі, що являють собою конкретизацію універсальних прав людини на основі закону, і правозастосовувальних актів¹⁴.

Цифрові права, передусім як можливість особи бути суб'єктом правовідносин (конституційних, адміністративних, цивільних, трудових, тощо) в рамках цифрової реальності, не може не відкривати перед людиною новий світ цифрових можливостей у правовій сфері. Однак, разом з тим, варто розуміти й міру небезпеки, яка пов'язана з кіберпростором і цифровим статусом особистості, зокрема.

Так, по-перше, все більш значущою стає проблема «*цифрового прайвесі*» – недоторканності приватного життя в умовах цифрової реальності. Як слушно зазначає В. Серьогін, кіберпростір має бути «безпечною зоною» з точки зору недоторканності приватного життя, що вимагає розробки й запровадження системи відповідних нормативних, організаційних та технологічних заходів з боку держави¹⁵. Крім цього, в контексті прайвесі варто наголосити на необхідності нормативного регулювання так званого «*права на забуття*» (англ. *right to be forgotten*) – можливості особи в судовому порядку видалити будь-якої персональної інформації, що її стосується, із цифрових мереж, тобто посилянь на ті дані, які, на її думку, можуть завдати їй шкоди. Однак, як слушно наголошують В. Буга та Д. Турбін, «щоб уникнути цензури та «перепишування історії», такі новели повинні стосуватися лише непублічних осіб. Необхідна розробка критеріїв визначення публічності особи та умов реалізації права на забуття»¹⁶.

По-друге, наявність цифрових прав природно порушує питання про *цифрову рівність* – тобто рівність усіх в цифровому просторі. Цифрова рівність може бути забезпечена передусім загальним, безперешкодним доступом до інтернету, що, здебільшого, є одним із основних завдань Міністерства цифрової трансформації України¹⁷. У цьому контексті можна відмітити деякі успіхи на рівні законодавчого регулювання. Так, Верховною Радою України нещодавно було прийнято Закон України «Про електронні комунікації», покликаний забезпечити кращу доступність, в тому числі і цінову, до інтернету та голосового зв'язку¹⁸.

Поступово набуває розвитку «*цифрова безбар'єрність*» – можливість бути суб'єктом цифрових правовідносин (отримувати електронні послуги, брати участь в електронному голосуванні, працювати та навчатися онлайн тощо) незалежно від віку, стану здоров'я тощо. У цьому контексті Президентом України було прийнято Указ «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні»¹⁹, що є, безумовно, хорошим кроком на шляху до ефективного забезпечення прав людини у цифровому просторі.

По-третє, за умови переходу суспільства в цифровий простір у людини завжди повинно залишатися право на «*цифрове відчуження*». Тобто права особи не можуть бути обмеженими у разі її відмови вступати в цифрові правовідносини. Це право стосується, до речі, можливості ігнорування не лише інституту цифрового статусу особистості, а й таких електронних інструментів, як, скажімо банківські рахунки. Так, наприклад, у цьому сенсі вбачається неоднозначним запровадження урядом України проєкту «Монетизація одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» у 2020–2021 роках», відповідно до якого встановлюється обов'язкова умова наявності рахунку в банку для отримання соціальної допомоги²⁰.

Передусім стає можливим процес оптимізації отримання публічних послуг. Публічні органи не повинні мати права вимагати паперові документи, якщо особа є хоча б в одному державному реєстрі. Словом, однією з цілей Міністерства цифрової трансформації України до 2024 р. є переведення 100 % публічних послуг гро-

мадянам та бізнесу в онлайн²¹. Така мета виглядає досить амбітною та примарною. Однак за умови ефективного функціонування *інститутів цифрового статусу особистості, цифрової ідентифікації особистості, цифрового підпису*, а також ефективної та узгодженої роботи державних реєстрів реалізація такої ініціативи є досить вірогідною.

Також стає можливим розвиток *інституту цифрової демократії*, що надасть можливість ефективніше реалізувати конституційний принцип народовладдя в Україні як на загальноукраїнському, так і на місцевому рівні. Більше того, цифрові інструменти можуть забезпечити ефективну комунікацію громадянського суспільства з державою, що, в свою чергу, підвищить рівень авторитету та поваги до влади.

Серед інших публічно-правових питань у сфері цифровізації, які стоять на порядку денному, є обіг віртуальних грошей. Так, нещодавно ВРУ було прийнято за основу проект Закону України «Про віртуальні активи», покликаний врегулювати правовідносини у сфері обігу віртуальних активів, зокрема, криптовалюти²².

Четверта тенденція полягає у тому, що інформаційна складова є передумовою для створення інформаційних баз даних та цифрових інструментів, які забезпечують оптимізацію функціонування права та юридичної практики, (інтегративна тенденція). На ефективність роботи цієї функції впливає, зокрема, цифрова трансформація юридичної техніки. Так, наприклад, 12 січня 2021 р. в Україні було презентовано Єдину онлайн-платформу для взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства «Взаємодія», що стане єдиним майданчиком, на базі якого можна буде отримати урядову інформацію (новини, контакти ОВК, публічні звіти тощо) та консультації з приводу нормативно-правових актів, долучитися до обговорення державних рішень, подати звернення, петиції, проголосувати за кандидатів до складу громадських рад при органах виконавчої влади, взяти участь у конкурсі проектів інститутів громадянського суспільства тощо²³.

Також набуває все більшої актуальності питання правового регулювання електронного судочинства. «Електронний суд», на який в Україні покладали багато надій, станом на кінець 2020 р. себе так і не виправдав. Ті проблеми судочинства, які існували в українській судовій системі (перезавантаженість справами, корупція, слабкий рівень доступу до правосуддя тощо), залишилися невирішеними. Як зазначає суддя Окружного адміністративного суду міста Києва Р. Арсірій, «події, які відбуваються в судовому діловодстві та називаються розробниками “діджиталізацією”, насправді, важко віднести до процесів впровадження новітніх технологій у судочинство»²⁴.

Безумовно, такі тенденції є чинниками формування довіри громадянського суспільства до держави. Тим більше, в такому випадку з'являється можливість громадськості долучатися до нормотворчого процесу, що також позитивно впливає на розвиток демократичної правосвідомості. Крім того, онлайн-участь в процесах е-демократії не лише на загальнонаціональному, а й, скажімо, на локальному рівні сприяє розвитку громад та інституту місцевого самоврядування в Україні.

Висновки. Інформаційна складова правової культури відіграє важливу роль у правовому прогресі українського суспільства. Зазначений компонент перебуває у постійному багатовимірному розвитку, а також генерує та зберігає духовні й інтелектуальні ресурси суспільства. Завдання держави і юридичної спільноти полягає у тому, щоб визначити вектори подальшого розвитку сфери правової інформації, що відповідає стратегічним цілям розбудови успішної демократичної, правової держави.

¹ Керимов Д.А. Культура и техника законотворчества, Москва: Юрид. лит., 1991. С. 21.

² Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): монографія / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Вид-во «Фенікс», 2007. 430 с. ISBN 978-966-651-450-2

³ Клімова Г.П. Структура та функції правової культури. *Вісник юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. Вип. 11. С. 292–298.

⁴ Дьоміна О.С. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 217 с.

⁵ Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.

⁶ Клімова Г.П. Структурно-функціональний підхід до аналізу правосвідомості. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*: зб. наук. праць. Харків: Право, 2012. № 3(13). С. 20–27 (Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»).

⁷ Скакун О. Теорія держави і права. Харків, 2005. 380 с.

⁸ Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність. Харків: Право, 2008. 288 с.

⁹ Теория государства и права: учеб. пособ.: консп. лекций в схемах и определениях / под ред. Л.В. Смирнова. Москва: Книж. мир, 2004. 309 с.

¹⁰ Данильян О.Г. Деякі проблеми формування правової культури в сучасній Україні. *Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку*. Київ, 2009. С. 8–10.

¹¹ «Цифрові юристи» – серіал, створений Міністерством цифрової трансформації за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні та за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). URL: <https://osvita.diaa.gov.ua/courses/digital-lawyers>

¹² Прес-офіс Міністерства цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/tsifrovi-pasporti-vzhe-dostupni-v-mobilnomu-zastosunku-diya>

¹³ Правовое пространство и человек: монография / Н.В. Власова, С.А. Грачева, М.А. Мещерякова и др.; отв. ред. Ю.А. Тихомиров, Е.В. Пуляева, Н.И. Хлуденева. Москва, 2012.

¹⁴ Зорькин В.Д. Право в цифровом мире. Размышления на полях Петербургского международного юридического форума. *Российская газета. Столичный выпуск*. 2018. № 7578 (115).

¹⁵ Серьогін В.О. Кіберпростір як сфера захисту прайвесі. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_1_17

¹⁶ Буга В.В., Турбін Д.О. Право на забуття в системі захисту персональних даних. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 46–53.

¹⁷ Положення про Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#n12>

¹⁸ Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України / Інформація від 16.12.2020 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/200965.html>

¹⁹ Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text>

²⁰ Деякі питання реалізації пілотного проекту з монетизації одноразової натуральної допомоги “пакунок малюка”: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2020 р. № 744. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/744-2020-%D0%BF#n24>

²¹ Офіційний вебпортал Міністерства цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/ministry>

²² Про віртуальні активи: проект Закону України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110

²³ Вебсервіс національної онлайн-платформи е-демократії «ВзаємоДія». URL: <https://vzaemo.dia.gov.ua>

²⁴ Руслан Арсірій. Блог «Діджиталізація не може починатись там, де закінчуються марки». URL: <https://cutt.ly/DjQwimX>

Резюме

Жук О.Є. Тенденції інноваційного розвитку інформаційної складової правової культури України: теоретико-правовий аспект.

Досліджено теоретико-методологічні питання правової культури. Сформульовано власну наукову позицію щодо структури та функцій правової культури. На основі структурно-функціонального зрізу правової культури виокремлено основні тенденції впливу інформаційних інновацій на правову культуру України.

Ключові слова: право, правова культура, правосвідомість, правові відносини, цифрові права, цифрова правосвідомість, цифрові правовідносини.

Резюме

Жук А.Е. Тенденции инновационного развития информационной составляющей правовой культуры Украины: теоретико-правовой аспект.

Исследованы теоретико-методологические вопросы правовой культуры. Сформулирована собственную научную позицию касательно структуры и функций правовой культуры. На основе структурно-функционального среза правовой культуры выделены основные тенденции влияния информационных инноваций на правовую культуру Украины.

Ключевые слова: право, правовая культура, правосознание, правовые отношения, цифровые права, цифровое правосознание, цифровые правоотношения.

Summary

Oleksandr Zhuk. Trends of innovative development of the information component of the legal culture of Ukraine: theoretical and legal aspect.

Theoretical and methodological issues of legal culture are investigated. We formulated our own scientific position concerning the structure and functions of legal culture. On the basis of the structural and functional cross-section of the legal culture the main trends in the influence of information innovations on the legal culture of Ukraine are highlighted. The four main trends in the development of the information component of the legal culture of Ukraine have been identified.

The first trend reveals the influence of information on the legal awareness of Ukrainians. One of the main tasks of the Ukrainian society today is to develop the so-called “media competence”, which is based on the skills of critical thinking, based on a logical and rational understanding of political and legal phenomena and processes. This approach will help to develop copper literacy – tolerance to information manipulation and disinformation, as well as to form stereotypes in the sphere of emotions, feelings and experiences.

Another trend reveals the influence of the information society on the communication function of the legal culture. The bearers of legal information must have digital legal awareness to participate in effective communication.

The third trend assumes that the informational structure ensures the performance of the regulatory and protective function of law, because informational innovations generate the rights of people as participants in information relations (the right to access and use the Internet, the right to digital status of an individual, the right to digital oblivion, etc.), form new principles for the development of digital reality, is a prerequisite for the creation of the appropriate regulatory framework, new for the legal doctrine of knowledge.

The fourth trend is that the information warehouse is a prerequisite for the creation of information databases and digital tools, which ensure the optimization of the functioning of law and legal practice (integrative trend). The efficiency of this function is influenced, in particular, by the digital transformation of legal technology.

Key words: law, legal culture, legal identity, legal relations, digital rights, digital legal identity, digital legal relations.